

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/21, p. 13-22

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12318>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Yrd. Doç. Dr. Gaye Belkız YETER –
Yrd. Doç. Dr. Adnan OKTAY

This article was checked by iThenticate.

GECEKONDU SORUNU VE 12 EYLÜL 1980 DARBESİ EKSENİNDE GÖNÜL YOLCULUĞU (BARKERDENA ZERRİ) ROMANI

İlyas AKMAN*

ÖZET

İlk yazılı eserini 1899 yılında veren Zaza edebiyatı, 2000 yılından sonra bir atılım gerçekleştirir. 2000'den sonra her yıl, çeşitli edebî türlerde onlarca Zazaca eser yayımlanmaya başlanır. Roman, Zaza edebiyatında gelişme gösteren türlerdendir. Zazaca roman kaleme alan yazarlardan biri de Medet Can'dır. Onun *Gönül Yolculuğu (Barkerdena Zerrî)* isimli romanı, 2012 yılında yayımlanır. Çeşitli nedenlerle köy ve şehirlerini terk edip İstanbul'a gelen gecekondlu sakinlerinin zorlu yaşamları bu romanın merkez konularındandır. Yazar, göçün ve gecekondlu sorununun ne kadar can alıcı olduğunu ortaya koymak için birçok farklı bölgenin insanına eserinde yer verir. Örneğin romanda, Erzurum'dan göç edip Bosnalı Feyza ile evlenen Mehmet karakteri vardır. Onlar, iki farklı bölgeyi temsil ederler. Biri Erzurum'u öteki de Bosna'yı temsil eder. Cemil karakteri ve ailesi ise Siverek bölgesini temsil ederler. Bu farklı insanların ortak noktası, gecekonduda yaşamaları ve birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmalarıdır. Gecekondlu sakinlerinin yaşadıkları dışlanma, yabancılık, maddi imkânsızlıklar, dil sorunu, aidiyetsizlik, "yitik cennet" olarak gördükleri memleketlerine özlem gibi konular, 1980 darbesine giden sürecin kaotik, anarşik ortamıyla birleştirilerek anlatılır. 12 Eylül 1980 darbesi, romanın temel saç ayaklarından biridir. Yazar, darbenin birçok unsurunu eserine serpiştirir. Gerek darbeye giden süreç gerekse de darbenin kendisi romanda, üzerinde durulan başlıca konulardandır. Darbeden sonraki baskıcı ve yasaklayıcı düzen de dikkatlere sunulan izleklerdir. Bu konuların arka planında da bir aşk hikâyesi söz konusudur. Zaten roman, ismini, bu aşk hikâyesinden alır ve roman, Şiyar karakterinin sevdiği kişi olan Zeynep'e yazdığı bir şiirle son bulur.

Anahtar Kelimeler: Zaza Dili ve Edebiyatı, Medet Can, Barkerdena Zerrî, Gönül Yolculuğu Romanı, 12 Eylül 1980 Darbesi, Gecekondlu Sorunu.

* Yrd. Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, El-mek: ilyas-akman@hotmail.com

**THE NOVEL ‘JOURNEY OF LOVE (BARKERDENA ZERRÎ)’ IN
THE CONTEXT OF THE MILITARY COUP OF SEPTEMBER 12,
1980 AND THE SLUM PROBLEM**

ABSTRACT

The first work in Zaza literature was published in 1899, and after the year of 2000, the number of new works in Zaza language has increased. Tens of works have been published in varied genres of Zaza literature after the year of 2000. Especially, novels is one of the most developed genres in Zaza literature. Medet Can has been one of those Zaza novel writers. His novel ‘the Journey of Love (Berkerdena Zerri)’ was published in 2012. His novel’s central subject matters focus on the slum dwellers of Istanbul, who left their villages and cities because of various causes, and the effects of Turkish military coup of 1980. These slum dwellers’ segregation, alienation, economic deficiencies, language barriers, loss of sense of belonging, and nostalgia to their ‘lost heaven’ motherland have been described with the chaotic and anarchic atmosphere which ended up with the coup of 1980. Post-coup regime’s oppressive and repressive political system also has been presented to the attention of the readers. There is a love story in the background of these subjects. Moreover, the work takes its name from this love story and the work ends with a poem written by Şiyar who loves to the character of Zeynep.

STRUCTURED ABSTRACT

The oldest written Zazaki/Zazaish text we know is *Mewlidê Kirdî* (*Zazaki Mevlit/Prophet's Birthday*) that written by Ehmedê Xasi in 1899. The work named *Bîyîşê Pêxamberî* (*Birth of the Prophet*) written by Usman Efendiyo Babij has published in 1933 and it is the second work written in Zazaki. After these works written in classical style, Zazaki poems and stories was published in *Tîrêj* journal in the 1970s. After the year of 2000, the number of new works in Zaza language has increased. Tens of works have been published in varied genres of Zaza literature after the year of 2000. Especially, novel genre is one of the most developed genres in Zaza literature. One of the writers who wrote Zazaki novel is Medet Can. His novel named *The Journey of Love (Berkerdena Zerri)* was published in 2012. The novel deals with the slum problem and the military coup of September 12, 1980, through the life of a family immigrating to Istanbul. There is also a love story in the background of the novel. Anyway, the novel takes its name from this love story. Şiyar loves his calf love Zeynep. Zeynep also loves Şiyar. But Zeynep's father gives her to someone else. Although Zeynep is married, Şiyar can never forget her. Even after a few decades, Şiyar can not give his heart to anyone else, and one day he asks the institution he works for to be given to Balıkesir Erdek. His mother asked for the reason of this journey. He gives the answer that this is a journey of love. As a matter of fact, the novel ends with a poem written by Şiyar to Zeynep.

Turkish Studies

The work tells about the years of 1970 and 80. These years are the periods of immigration to urban areas from rural areas. In Turkey, in 1960 the rural population was 20.787.786 while the urban population was 6.967.024. The rural population constitutes 74.8% of the total population and the urban population constitutes 25.2%. In 1975 the rural population was 23.478.651 and the urban population was 16.869.068. The rural population constitutes 58.2% of the total population and the urban population constitutes 41.8%. As these statistics show, the rural population has decreased by about 17 percent. The lives of these families who emigrated from their regions and came to Istanbul is so important in the novel. Because of financial impossibilities, these families live in suburban areas and in slums. The author includes many of the different region in his work to show how important this problem is. Mehmet represent Erzurum, Cemil represent Siverek, Ali represent Dersim region. The common point of these different people is that they have to struggle with many problems and lives in slums. The occupation of all is very difficult. Mehmet is a construction worker; Cemil is a guard; their neighbors are cleaner. As a matter of fact, the families that immigrate to the big cities and settle in the slums are usually doing that kind of job. Men work as construction worker, guard, doorman, janitor; women work as housekeepers, servants. One of the characters of the novel, they call this difficult life as living in shambles in the holes. One of the troubles these people experience is compliance/integration. Because, these people are treated as "second class members." The language problem is one of the most important reasons for the lack of integration. These people speak in their mother tongue like Zazaki, Kurmanci and they do not know Turkish well.

The military coup of September 12, 1980 is also one of the important subjects of the novel. The process of going to the coup and the realization of the coup are important subjects in the novel. Before September 12, the chaotic environment has surround the society. In these days, right and left-wingers conflict each day. There are military vehicles in every street. Individuals experience both the conflict and the fear of the soldiers. This chaotic situation is one of the most important subjects in the work. The situation is emphasized by the words "everywhere is insecure, every place is in a fight." The situation has worsened so much that families do not even want their children to look at the streets. After the coup, 650 thousand people are taken into custody, 52 thousand convicts remain in prison until 1990, 39 tons of newspapers and magazines are burned. The case of the burning of books, newspapers, magazines is also included in the work. These expressions are in the works: "The coup did not leave a book. Books were burned out"

Keywords: Zaza Language and Literature, Medet Can, Barkerdena Zerrî, The Novel 'Journey of Love', Turkish Military Coup of September 12, 1980, Slum Problem.

Giriş

Eldeki en eski yazılı Zazaca metin, 1899 yılında Ehmedê Xasî tarafından yazılan *Zazaca Mevlit (Mewlidê Kirdî)* adlı eserdir. Usman Efendiyo Babij'in 1933 yılında yayımlanan *Peygamberin Doğumu (Bîyîşê Pêxamberî)* adlı eser ise Zazaca yazılmış olan ikinci eserdir. Klasik tarzda yazılmış

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/21

olan bu eserlerden sonra 1970'lerde Tîrêj isimli dergide Zazaca şiirler ve hikâyeler yayımlanır. 2000'lerden sonra ise Zaza edebiyatında bir atılım gerçekleşir. Her yıl çeşitli edebî türlerde onlarca eser yayımlanır. Roman türünde de 2000'lerden sonra bazı eserler yazılır. Zazaca roman yazan yazarlardan biri de Medet Can'dır. Onun *Gönül Yolculuğu (Barkerdena Zerri)* isimli romanı, 2012 yılında yayımlanır.

Medet Can romanında İstanbul'a göç eden bir ailenin yaşamı üzerinden, gecekondular sorunu/gecekonduların sorunları ile 12 Eylül 1980 askeri darbesini işler. Bu konuların arka planında da bir aşk hikâyesi söz konusudur. Zaten roman, ismini, bu aşk hikâyesinden alır. Şiyar, çocukluk aşkı olan Zeynep'e büyük bir aşk besler. Bu aşkın karşılığı da vardır. Ancak Zeynep'in babası, zorla da olsa onu, bir başkasına verir. Zeynep evlenmiş olsa da Şiyar, bir türlü onu unutamaz. Aradan onlarca yıl geçtikten sonra dahi Şiyar, gönlünü bir başkasına veremez ve bir gün, çalıştığı kurumdan tayininin Balıkesir Erdek'e verilmesini ister. Annesi, bu yolculuğun/göçün sebebini sorunca o da annesine bunun bir gönül yolculuğu/göçü olduğu cevabını verir (Can, 2012: 284). Nitekim roman, Şiyar'ın Zeynep'e yazdığı bir şiirle son bulur. Bu çalışmada ise romandaki gecekondular sorunu ile darbe konusuna yer verilecek.

1. Gecekondular Sorunu ya da Göç Eden İnsanların Düştükleri Girdap

Romanda farklı bölgelerden çıkıp İstanbul'a göç eden ailelerin yaşamları önemli bir yer tutar. Bu aileler, maddi imkânsızlıklardan dolayı kenar mahallelere yerleşip gecekondularda yaşarlar. Eser, 1970'li ve 80'li yılları anlatır. Bu yıllar, kırsal alanlardan kentlere göçün arttığı dönemlerdir. Türkiye'de, 1960 yılında kır nüfusu 20.787.786 iken kent nüfusu 6.967.024'tür. Kır nüfusu toplam nüfusun %74.8'ini, kent nüfusu ise %25.2'sini oluşturur. 1975'te ise kır nüfusu, 23.478.651, kent nüfusu 16.869.068'dir. Kır nüfusu, %58.2, kent nüfusu % 41.8'lik bir orana sahiptir. Bu istatistiklerin de ortaya koyduğu gibi kır nüfusu, toplam nüfus oranı bazında yaklaşık %17 oranında azalmıştır (Karaboran, 1988: 113). Söz konusu göçlerin başlıca sebepleri şunlardır: Nüfusun hızla artması; sanayileşmenin plansızlığı; toprağın bölünmesi, verimin azalması; doğal felaketlerin sıklığı; tarımda makineleşmeye geçilmesi; kırsal alanda sağlık, eğitim, ulaşım sorunlarının olması; siyasal eksenindeki olayların, çatışmaların gerçekleşmesi (Çakır, 2011: 214). Bu göçler, çevresel bir değişime yol açtığı gibi, toplumsal yapıyı da etkiler (Tiken, 2016: 608). Söz konusu değişimin ve yeni toplumsal yapının en büyük sıkıntılarını ise gecekondular sakinleri yaşar. Can, bu konuyu eserinin nirengi noktalarından biri olarak seçer.

Yazar, bu sorunun ne kadar can alıcı olduğunu ortaya koymak için birçok farklı bölgenin insanına eserinde yer verir. Bu farklı insanların ortak noktası, gecekondularda yaşamaları ve birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmalarıdır. Bu durum, roman karakterlerinden birinin şu sözleriyle ortaya konulur: "*Komşularımız Rum ve Arap'tır. Hepimiz yarı yarıya Türkçe biliyoruz. Çok iyi anlaşamıyoruz ama buna da şükür... Birbirimizi anlamasak da ne olur? Hepimiz bu deliklerde rezil olmuşuz*" (Can, 2012: 68). Farklı bölge insanları, ortak bir kadere sahiptirler ve roman karakteri bunu, deliklerde rezilce yaşamak olarak niteler. Öte yandan, Erzurum'dan göçüp Bosnalı Feyza ile evlenen Mehmet karakteri vardır. Bu iki kişi de iki farklı bölgeyi, kültürü temsil ederler. Biri Erzurum'u biri de Bosna'yı temsil eder. Cemil karakteri ve ailesi Siverek bölgesini, Ali karakteri ve ailesi ise Dersim bölgesini temsil ederler. Bunların hepsi zorlu bir hayatı yüklenmişlerdir. Roman karakterlerinden Mehmet inşaat işçisi; Karadenizli komşusu hastanede temizlik görevlisi; Cemil ise bekçidir. Cemil, gece bekçiliği işinden dolayı, evinden akşam çıkıp şafak vaktinde eve geri gelir ve yorgunluktan hemen uyur. Bu yüzden çocuklarını çok fazla göremez. Cemil'in köylüsü Ateş, hamaldır. Ateş için şunlar dile getirilir: "*Ateş, akşama kadar hamallık yapıyor. Sırtı çıktı. Ter, sırtının arasından akıyor*" (Can, 2012: 68). Eserdeki öteki karakterlerin çoğu da benzer işlerde çalışırlar. Nitekim büyükşehirlerde göç edip gecekondulara yerleşen ailelerin genelde yaptıkları işler bunlardır. Erkekler, inşaat işçisi, bekçi, kapıcı, hademe, pazar esnafı; kadınlar ise temizlikçi, gündelikçi, hizmetçi olarak çalışırlar.

Turkish Studies

Bu insanların yaşadığı sıkıntılardan biri de uyumdur. Kente uyum sorununda üç sebep öne çıkar: Kente göç edenlerin sosyo-kültürel yapısı; kentin fizikî yapısı ve kuralları; kentin sahip olduğu kültürel yapısı (Es ve Ateş, 2004: 223). Söz konusu bu üç temel sorundan dolayı gecekondu insanları, uyumda büyük sıkıntılar yaşarlar. Romanda bu sıkıntılara ayrıntısıyla yer verilir. İlk olarak bu insanlar için göç kolay olmaz ve geldikleri yeri, memleketlerini her zaman zihinlerinin bir köşesinde taşırlar. Cemil ve ailesinin taşınması için şu ifadelere yer verilir: “İlk kavgayı, ilk üzüntüyü, ilk sevgiyi, ilk küfrü arkalarında bırakıp gurbete, kimsesizliğe, karanlığa, bilgisizliğe gittiler” (Can, 2012: 40). Göç, onlar için bilinmeze açılan bir kapıdır. Kapının ardı karanlıktır ve her şeye gebe dir.

İstanbul’a göç etmiş olan Cemil, bir gün köylülerinden birinin evine gider ve sohbetleri, memleket konusuna evrilir. Memleket konusu, sınırsız bir masal, uzun bir film, önü ve arkası olmayan bir konu olarak tanımlanır. Onlar, bu sınırsız masalın özlemle dolu kahramanlarıdır. Doğup büyüdükl eri yer, geçmiş yaşamları havsalarlarını kaplamıştır. Cemil, yalnız kaldığı vakitler, bazen köyünün dağlarına gider bazen de oranın soğuk sularını içer. Bitkilerin kokusunu, keklığın sesini duyar gibi olur. Ancak artık, çok uzaklardadır ve buraya alışmanın yolunu bulmalıdır. Bunun bilincinde olduğu için de ona göre davranır. Bir gün oğlu Şiyar’ı alıp Eminönü’ne doğru yola koyulur. Şiyar, nereye gittiklerini sorduğunda pantolon alacaklarını söyler. Çünkü onların o an giydikleri elbiseleri şehre uymamaktadır: “Buranın âdeti böyledir. Memlekette şalvar ve şapka, İstanbul’da pantolon” (Can, 2012: 85). O, kır ve kent yaşamının farklı niteliklere sahip olduğunu bildiği için kentli giyim kuşama geçmeye çalışır.

Kent yaşamına uyumda zorlanan kişilerden biri de Şiyar’dır. Henüz ilkokul öğrencisi olan Şiyar, hem okuluna hem de İstanbul’a alışmakta ciddi sorunlar yaşar. İstanbul gibi büyük bir şehrin, kendi küçük köylerinden tamamen farklı bir dünyası vardır. Onun küçük bedeni ve zihni buna alışmakta çok zorlanır. Karşılaştığı yeni yaşam pratikleri, ruhunu ve bedenini zorlar. Öte yandan Türkçesi iyi olmadığı için okula ve topluma adapte olamaz: “Garibanlar, memleketlerinden sadece Zazacayı getirmişlerdi. O da ellerinden alınmış oldu... Hayallerini, rüyalarını da bu şekilde kaybettiler” (Can, 2012: 102). Tüm bu sorunlardan dolayı Şiyar, içine kapanan mutsuz biri olur. Babası onun bu halini, “somurtkan, sinirli, inatçı ” olarak tanımlar. Bu zorluklara rağmen, şehir pratiklerini uygulamaya ve İstanbul’a alışmaya çabalar. Mahallede arkadaşlar edinmeye ve onlarla takılmaya çalışır. Çocuklar film den bahsedince Şiyar, film nedir? diye sorar. Sinemaya ilk gidişinde de oyuncuların onun üstüne doğru geleceğini sanıp korkar. Şehre alışmaya çabaladığı bu günlerde köyü, sürekli aklındadır. Bir gün rüyasında köyünü görür. Dağlarda, bahçelerde gezip tozar, bahçelerden ceviz çalar. Köyde yaptığı küçük muziplikleri bile özler. Çocukluk muzipliklerle bilinen bir evredir. Kendi topraklarından çok uzakta olan çocuklar, yabancılik psikolojisinden dolayı ürkek davranıp pek muziplik yapamazlar. Yani kendi ontolojik yapıları bir yönüyle eksik kalır. Şiyar da böyle bir eksiklik yaşar. Bunu da rüyalarında tamamlar. Rüyasında bahçelerden ceviz çalması, onun, çocukluk muzipliklerini gerçekleştirme noktasında yaşadığı eksikliğin bir göstergesidir. Yabancıısı olduğu İstanbul’da ürkek davranır ve gönlünce çocukluk muzipliklerini gerçekleştiremez. Reel yaşamda yapmak isteyip de gerçekleştiremediği bu eylemler, onda bir ukde olarak kalır ve bu durum onun rüyalarına yansır. Rüyalarda muziplikler yapması onun duygusal açıdan yaşadığı eksikliğin somut göstergesidir.

Şiyar, annesinin ve diğer kardeşlerinin köyden geleceğini duyduğunda tarifi zor bir mutluluk yaşar. Onların kavuşma sahnesi, iki önemli noktayı ortaya koyar. Bunlardan biri, kente uyum sağlayamayan bir çocuğun (Şiyar’ın), çevresinin genişleyeceğini düşünüp mutlu olmasıdır. Güvendiği, büyük bir rahatlıkla kucağına sığınabileceği, dostluk kurabileceği kişilerin sayısının artacağını bilmek, uyum sorunu yaşayan birey için mutluluk kaynağıdır. Şiyar, ailesinin geleceği gün heyecandan yerinde duramaz. Kıpır kıpır sağa sola gidip gelir. Yaşadığı heyecan o kadar büyüktür ki babasını dört saat önceden evden çıkartıp terminale götürmek ister. Babası, buna karşı

Turkish Studies

koyamayacağını anlar ve çok erkenden evden çıkarlar. Bu buluşmanın ortaya çıkardığı ikinci önemli nokta ise büyük bir kente ilk defa ayak basan kişilerin, nasıl bir yabancılik psikolojisini yaşadıklarını ortaya koymasındır. Terminalde yabancılik psikolojisi başarılı şekilde sunulur: “*Cemil ve Şiyar’ın gözleri parlıyordu, gülüyorlardı. Ancak Hazal’ın, Zelal’in, Delila’nın, Varan’ın, Zerrweş’in gözlerinde yabancılik vardı, korkuyorlardı*” (Can, 2012: 95). Ailelerine kavuşan Cemil ve Şiyar’ın gözleri parlarken şehre yeni gelmiş olan diğer bireyler, korku duyarlar. Büyük şehrin karşısında kendi vücutlarını çok savunmasız ve narin bulurlar. Zaten bu kişilerin, oraya alışması da çok zor olur. Hatta uzun bir süre ciddi sıkıntılar yaşarlar. Örneğin Cemil, çeşitli işler için memlekete gitmeye karar verir. Bunu duyan küçük çocuklarından Varan ile Zerrweş de onunla gitmek isterler. Ancak aile, maddi durumdan dolayı sadece birini götürme kararı alır. Varan’dan iki yaş büyük olan Zerrweş’in götürülmesine karar verilir. Bu kararın, Varan’ı mutsuz edeceğini bildiklerinden, yolculuğun gerçekleşeceği gün Varan, dikkatinin dağıtılması için komşularına götürülür. Ancak Varan olayı anlar ve çığlık çığlığa ağlamaya başlar. Bu örnek çocukların kente alışamayıp memleket özleminde olduklarını ortaya koyar.

Şehirde yıllar geçse de karakterlerin kendi topraklarına duydukları özlem bitmez. Birçoğu, ilk fırsatta köylerine gitmek isterler. Bunlardan biri de Şiyar’dır. Arkadaşından aldığı bir mektup onu çok mutlu eder. Çünkü mektubun çoğu memleketine dairdir. Yazar, bu durumu şöyle tasvir eder: “*Ruhu memleketinde bedeni de Kağıthane’deydi. Her zaman eksikti*” (Can, 2012: 146). Bu özlem artık onun için çekilmez hale gelmiştir. Ani bir kararla memleketine gitme kararı alır. Okul tatil olduğu için bu yönden bir sıkıntı çıkmaz. Çalıştığı çay ocağının da işleri seyrekleştiği için ustasından izin alabileceğini düşünür ve düşündüğünü yapar. Ustası ona izin verir. Evde konuyu annesine de açar ve ondan da onay alır. Memlekete dair tüm hazırlıklarını yapar. Son gece heyecandan gözüne uyku girmez. Sonraki gün yola koyulur ve köyüne ulaşır. Büyük bir sevgiyle, kendi köyünü seyre dalar. Yazar, fiziksel şartları da yerinde kullanarak bu hasret gidermeyi başarılı yansıtır. Dolmuş, belli bir yere kadar gidebilir. Ondaki sonrasını yürümek zorundadır. Kurgudaki bu detayın özenle seçildiği ifade edilebilir. Çünkü bu yürüme, Şiyar’ın kendi köyünü derinlemesine hissetmesini, özlemini gidermesini sağlayan şey olur. Üç dört sayfa sadece onun bu yürüyüşüne, yürüyüşü esnasında şahitlik ettiği köyünün doğasına ve yaşadığı duygusal arınmaya ayrılır. Doğanın, şehirlerin ayrıntılı tasvirlerini karakterlerin ruhsal durumlarıyla eş anlamlı vermek romancıların önemsedikleri bir olgudur. Ahmet Hamdi Tanpınar da bu yazarlardan biridir. O, *Huzur* romanında hem karakterlerin ruhsal durumlarını ayrıntısıyla verir hem de İstanbul’u sokak sokak okurlarına sunma gayretinde bulunur. İstanbul, onun romanında âdeta bir resme dönüşür ve karakterlerin ruhsal durumlarıyla koştur sunulur.

Roman karakterlerinin kendi köylerine yaptıkları kısa süreli ziyaretlerin dışında onların artık asıl yaşadıkları yer İstanbul’dur. Ne kadar zorlansalar da köylerine özlem de duysalar, İstanbul onların yeni gerçekliği olmuştur. Ancak bu gerçeklik, bazı toplumsal sorunları da bünyesinde barındırır. Tarımsal yapıdan kopan kitleler, kentlere gelince, kentte yaşayanlara eşit birer üye değil, “ikinci sınıf üye” olarak eklenirler (Demirci, 2013: 33). Kentte yaşayan bazı kişiler için onlar “ikinci sınıf” ve “sorunlu” üyelerdir. Yazar, eserinde bu konuya da yer verir. Cemil’in dolmuşta yaşadıkları buna örnek olarak gösterilebilir. O, bir gün, âdeta öteki insanlarla yarışarak dolmuşa bin bir zorlukla biner. Aracın içi ise tıktır tıktır. Yolcular, bu durumdan şikâyet etmeye başlayınca ise şoför, “*köyünde anne babasına olamamış kişiler, atlayıp İstanbul’a gelmişler... Aşağı inin lan pez...ler*” (Can, 2012: 48) sözleriyle hakarete bulunur. Onun bu sözü bir gerçekliği ortaya koyar. Kendi kırsal alanlarından kentlere göç edenler, kentin öteki sakinleri tarafından sorunlu kişiler olarak görülür. Onlara bakış “efendi” bakışı olup üstten ve aşağılayıcıdır. Şoförün bu hakareti üzerine Cemil, uygun bir dille onun yaptığının yanlış olduğunu dile getirir. Ancak şoför, “sen sesini çıkarma cenabet köylü” karşılığını verir. Bu söz, Cemil için kaldırılamayacak kadar ağırdır ve şoföre arabayı durdurmasını, kollarını paylaşacaklarını söyler. Arabadan inip birbirlerine vurmaya başlarlar. Bunun

Turkish Studies

üzerine diğer yolcular, onları ayırır ve Cemil'e dönüp diğer dolmuşçular gelmeden oradan ayrılmasının iyi olacağını söylerler. O da bu tavsiyeye uyar ve oradan ayrılır.

Gecekonduya yaşayan bireylerin bir diğer sorunu da evlerinin yıkılması tehdididir. Onların yaşadıkları evler zaten konforlu değil ve birçok probleme sahiptir. Evlerin çoğu derme çatma yapılmıştır. Soğuk günlerde evler, rüzgârla dolar. Üşüyen gecekondu sakinleri, odun sobaları kurarlar. Sobayı yakmak zahmetli bir iştir. Dışarıdan evin içine odun getirme süreci zordur ve bu her gün birkaç kez tekrarlanır. Ancak tüm sorunlara rağmen bireyler, bir eve sahip olmanın mutluluğunu yaşarlar ve onu kaybetmek istemezler. Fakat gecekondu, kademe kademe yıkılmak istenir. Nitekim bazı evlerin yıkılmasına başlanır da. Ancak ailelere destek olan kişiler sayesinde evler tekrar yapılır. Gecekondu sakinleri, kitlesel olarak buna karşı koymaya çalışırlar.

2. 12 Eylül 1980 Darbesi Sürecinin Eserdeki Yansımaları

12 Eylül 1980 darbesi, romanın temel saç ayaklarından biridir. Yazar, darbenin birçok unsurunu eserine serpiştirir. Gerek darbeye giden süreç gerekse de darbenin kendisi ve sonrası, üzerinde durulan başlıca konulardır.

12 Eylül'den önce, kaotik ortam, toplumu sarmalamıştır. Birçok araştırmacı, 1970'lerin ortalarından sonra, hükümetlerin, sokaklarda can güvenliğini sağlayamadığını dile getirir (Kabacalı, 1992: 244). Söz konusu yıllarda sağ ve sol görüşlü kişiler, her gün çeşitli çatışmalara girerek onlarca kişinin, canından olmasına sebep olur. 1 Mayıs, Maraş, Çorum, Bahçelievler olayları bunlara örnek gösterilebilir. Kahramanmaraş'ta 1978 yılında 105; Çorum'da 1980'de 57; Bahçelievler'de 1978'de 7 solcu öldürülür. 1 Mayıs 1977'de de 34 solcu, Taksim meydanında taranarak can verir. Öte yandan, sağcılar içinde de ölümler gerçekleşir. Ülkücülerin genel başkanı olan Gün Sazak, açılan çapraz ateşle canından olur. Malatya Ülkü Ocakları başkanı Mürsel Karataş, Fedai dergisinin sahibi ve yazarı Kemal Fedai Coşkuner öldürülen diğer bazı sağ görüşlü kişilerdendirler. Ertem'in de ifade ettiği gibi, 1979 Eylül ayı ile 1980 Eylül'ü arasında üç bin kişi siyasal cinayete kurban gider (Ertem, 2006: 40). Bu kaotik tablo, Can'ın romanında işlenen önemli konular arasındadır. Söz konusu durum, "her yer tekinsiz, her yer kavganın içindeydi" (Can, 2012: 48) sözleriyle vurgulanır. Roman karakterleri, birbirleriyle konuşurken bu tarz ifadeleri kullanırlar. Anneler, akşam ve gece vakitlerinde çocuklarının evden çıkmasına izin vermek istemezler. O vakitler için şunlar dile getirilir: "Geceler karanlıktı. Bir askeri araç gider diğeri gelir. Askerlerin düdüğü sesleri eksik olmaz. Gecenin sessizliği, insanların sesini kesmiştir" (Can, 2012: 116). Sokaklar tekinsizdir. Her an bir yerde çatışma çıkabilir ve birçok kişi canından olabilir. Bu durum, aileleri korkutur. Askeri araçların varlığı da her sokakta söz konusudur. Bireyler, hem çatışmaların hem de askerlerin korkusunu yaşarlar. Bu da çatışma olmayan sokakların ölüm sessizliğine bürünmesi sonucunu doğurur.

Sadece geceler değil gündüzler de tekinsizdir. Sağ sol kavgası okullara sıçramıştır: "Okullarda öyle kavgalar, çatışmalar olurdu ki büyük küçük fark etmeden çocuklar birbirlerine girerlerdi" (Can, 2012: 113). Kendi içlerinde çatışan çocuklara, dışarıdan takviye güçler gelir. Öğrenci olmayan gençler de okul kavgalarına karışırlar. Bu kavgaların dışında öğrenciler, okulu ve hocaları boykot ederler. İstedikleri zaman, boykot kararı alırlar. Okullar, okul olmaktan çıkıp siyasi kavgaların yeri olur. Okul dışında sokaklar, alışveriş merkezleri, iş yerleri çatışmaların olduğu öteki alanlardır. İstikrarı olan, güvenilir çok az yer kalmıştır.

Durum öyle bir hale gelmiştir ki aileler, çocuklarının sokaklara bakmasını dahi istemezler. Roman karakterlerinden Cemil ile oğlunun yaşadıkları bir sahne buna örnek olarak gösterilebilir. Cemil, Siverek'e gitmek için oğlu ile arabaya biner. Kağıthane'ye doğru indiklerinde babası, oğlunun dışarı bakmasını istemez. Oğlu bunun sebebini sorunca babası, her tarafın tekinsiz olduğunu ve başına bir şey gelmesini istemediğini dile getirir. Ülkenin her tarafında durum aynıdır. İstanbul için çizilen kavgalı, çatışmalı ortam Siverek'te de vardır. Cemil ve oğlu, Siverek'e yettiklerinde yazıhanenin etrafının bomboş olduğunu fark ederler. Herkes korkudan evlerine çekilmiştir. Köye

gidecek araba dahi bulamazlar. İnsanların, korkudan kimseyi misafir olarak da kabul etmedikleri aktarılır. En sonunda bir köylülerine denk gelirler ve ondan yardım isterler.

Belirtildiği gibi ülkenin dört bir tarafı çatışmalara, kavgalara sahne olur ve bazı yerlerde yaşamak artık çok güçtür. Romanın geçtiği önemli yerlerden biri olan Siverek bunlardan biridir. Romanda yoğunlaşan çatışmalardan dolayı her gün yaklaşık on on iki evin göç ettiği dile getirilir (Can, 2012: 112). Dile getirilen bu bilginin gerçek yaşamda da karşılığı vardır. Söz konusu yıllarda Siverek'in nüfusu yarıya iner (Oran, 2009: 671). Yazarın, İstanbul ve Siverek gibi darbe sürecinden en fazla etkilenen yerleri romanının merkezine koymuş olması önemlidir. Yazar, bu şekilde romanını daha gerçekçi kılarken argümanlarını da tarihi temeller üzerine oturtmaya çalışır.

Öte yandan Can, romanında hem sol görüşlü hem de sağ görüşlü kişilere yer verir. Örneğin Cemil'in bir köylüsü solcuları Rus, ateist, İslam düşmanı olarak niteler (Can, 2012: 105). Ancak, eserde solcuların sayısı bariz şekilde fazladır ve zaten roman, daha çok sol görüşlü karakterlerin perspektifi üzerinden vücut bulur. Bu sol perspektifli kişiler ise gecekondularda yaşayan, toplumsal adaletsizliğe ve haksızlıklara uğradığına inanan kişilerdir.

Eser, 70'lerin Türkiye'sinde başlar. Bu yıllar, köyden kente göçlerin ve gecekonduların arttığı yıllardır. Devlet İstatistik Enstitüsünün verilerine göre, 1970-1980 arasındaki dönemde şehirli nüfusun oranı % 38.45'ten % 43.91'e yükselirken köylü nüfusun oranı % 61.55'ten % 56.09'a geriler. Şehirlere göç eden bu kişilerin çoğunluğu, gecekondulara yerleşirler. Yazar, roman karakterlerini, gecekondularda yaşayan kişilerden seçerek romanına başka bir boyut katar. Sınıf mücadelesinin, yaşanan çatışmaların önemli bir sebebi olduğunu vurgular. Nitekim birçok araştırmacı, 12 Eylül darbesi ile sınıf mücadelesi arasındaki ilişkinin sıkı olduğunu düşünür: “12 Eylül Darbesi, esas itibarıyla, 1970'li yıllarda yaşanan birikim rejimi krizinin ve sınıflar mücadelesinin bir sonucu olarak görülebilir” (Özçelik, 2011: 75). Eserde hem solculuk hem de kendi varoluşları için mücadele eden insanlardan bahsedilir. Bu kişiler, evlerinin yani gecekondularının yıkılması tehlikesi ile karşı karşıya kalan ve buna karşı yürüttükleri mücadeleyi solculuk argümanlarına da dayandıran kişilerdir.

Gecekondulu sakinlerinin yaşadıkları problemler dile getirilen yılların önemli sorunlarından. Roman karakterleri, bu sorunlarla yüzleşen kişilerdir ve bu yüzden kendi içlerinde birlik olmak için gruplar kurarlar. Grup olarak yıkımlara karşı mücadele ederler. Yıkımların olduğu bir gün ayrıntısıyla aktarılır. Yıkım ekipleri gelip gecekonduların etrafını sarar. Halk, başta ne yapacağını bilmesede kısa süre içinde toparlanır ve buna direnmeye başlar. Topluluktan birinin kısa boylu, çelimsiz olduğu vurgulanır. Bu çelimsiz kişi şu sözleri dile getirir: “Biz Antep'te de elimizi toprağın üstüne koyduk... Karşı koyduk... Yeri gelince şunu söyleriz: Küba'ya, Nikaragua'ya, Afganistan'a gideriz... Sosyalizmin savaşı, göğün altında buradadır” (Can, 2012: 56). Yazarın, çelimsiz, sıska, kısa boylu birine bu cüretkâr sözleri söyletmesi, ideolojinin onu harekete geçiren unsur olduğunu ve ona cesaret veren şeyin ideolojisi olduğunu ortaya koyma isteğidir. Cem isimli karakter de sesini yükseltenlerdendir. Şimşek gibi barikatlara saldırır. Ancak bunlar işe yaramaz ve evler yıkılır.

Romana protagonist olarak seçilen kişi olan Şiyar da solcu bir gecekondulu sakinidir. Devrimci kitaplar okur, devrimci şarkılar söyler, duvarlara sloganlar yazar, bildiriler dağıtır. Daha küçük bir çocukken dahi solcu eğilimlere sahiptir. Şiyar ve kardeşlerinin en büyük keyiflerinden biri, kovboy filmlerini izlemektir. Kovboy filmlerini heyecan ile bekledikleri bir gün, vakit onlar için geçmek bilmez. En nihayetinde film başlar. Filmde Kızılderililer, kovboyların etrafını sarar. Tam kovboylar öldürülecekken şerifler yetişir ve Kızılderilileri öldürür. Bunun üzerine Şiyar, şöyle haykırır: “Bir gün de şu yalın ayaklılar, garibanlar mutlu olsunlar!” (Can, 2012: 112). Şiyar bunları söyler ve

sinirden dışarı çıkar. Ancak siniri kolay kolay yatışmaz. Yazarın deyişiyle elinden gelse kovboyları, kendi eliyle boğar.

Şiyar, bir gecekondu çocuğunun öfkesine sahiptir. Dünyanın eşitsizliği fikri, yaşadığı sıkıntılar ona ağır gelir. Toplumla adaptasyon sıkıntısı da yaşar. İstanbul'a göç ettikten sonra dil sorunu yaşar. Okula başlar ancak Türkçesi iyi olmadığı için ne derslere ne de arkadaşlarına uyum sağlayabilir. Bu uyumsuzluk sorunu ciddi manada onu mutsuz eder ve bu durum aile içi ilişkilerine de yansır. İçine kapanır ve özellikle babasıyla iletişimi kesilir. Bu zorlu günleri yaşayan Şiyar, bir gece gizlice evden dışarı çıkar ve solculara denk gelir. Onlarla beraber takılmak istediğini söyler. Onlar da kabul ederler ve beraber evlerin altından bildiri dağıtırlar (Can, 2012: 72). Şiyar, artık solculuğu eylem bazında yaşayan kişidir ve ömrünün sonraki yıllarında da bu fikre sahip biri olarak yaşar.

Cemil yani Şiyar'ın babası, romanın öteki devrimci kişilerindedir. Mitinglerin, boykotların, grevlerin vazgeçilmez kişisidir. Zaten Şiyar, böyle bir aileden geldiği için de solculuğa çabuk evrilir. Cemil için solculuk mücadelesi, yaşamın temel amaçlarından biridir. Darbe gerçekleşikten sonra askerler, bir gece gelip Cemil'i götürürler. Ancak araba ile gözaltı merkezine götürülürken yaşanan bir kargaşayı fırsat bilip kaçmayı başarır ve bir kaçak olarak yaşar.

Darbeden sonra, toplumsal çatışmalar birden kesilir ve herkes kendi köşesine siner. Kendi kabuğuna çekilen kişilerden biri de Cemil olur. Yazar, söz konusu yıllar için, "*korkaklık moda olmuştu*" (Can, 2012: 128) ifadesini kullanır. Cemil, devrimciliği, solculuğu bırakır her türlü faaliyetten uzak durur.

İnsanlar sinmiştir çünkü şahit oldukları olaylar, onları buna zorlar. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, 650 bin kişi gözaltına alınır. 210 bin kişi hakkında dava açılır. 52 bin hükümlü 1990'a kadar cezaevinde kalır. Yedi bin kişi için idam cezası istenir ve 517 kişi idam edilir. 39 ton gazete ve dergi yakılır. 40 ton yayın da yok edilmek üzere depolarda bekletilir (Falcıoğlu, 2009: 5). Kitapların, gazetelerin, dergilerin yakılması olayına da eserde yer verilir. Şiyar, köyüne dönünce arkadaşı Sekman da oradadır. Her ikisi, köylerini ziyarete gitmişlerdir. Sekman, köye çok fazla kitap getirmediği için hayıflanınca Şiyar, az da olsa kitap getirdiğini söyledikten sonra şunu ekler: "*Darbe, kitap bırakmadı. Topladılar, yaktılar...*" (Can, 2012: 184). Kitapları yakmanın dışında eserde sinemaya da göndermede bulunulur. Darbeden sonra, sinema da büyük bir yara alır. 937 filme yasak gelir. Yayınlanan her film sıkı bir kontrolden geçirilir. Hatta doğrudan başbakanların dahi filmlere müdahale ettikleri olur. Örneğin Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* adlı romanı, Halit Refiğ tarafından diziyeye çekilir ve doğrudan TRT aracılığıyla yayınlanacağı ilan edilir. Ancak yayın tarihi kısa bir süre sonra ertelenir. Darbeden sonraki dönemin Başbakan'ı Bülent Ulusu, TRT'ye yazdığı yazıyla dizinin yayınının iptal edilmesi gerektiğini çünkü onun sakıncalı olduğunu belirtir. Dizinin gösteriminin iptali alınan tek karar değildir. Daha sonra yayınlanma ihtimali göz önüne alınarak onun aslının ve kopyalarının heyet tarafından yakılmasına karar verilir (Çubukçu, 2001: 270). Sinemanın bu zorlu süreci yaşadığı yılları anlatan roman, sinemaya kayıtsız kalmaz. Filmleri yasaklanan kişilerden biri de Yılmaz Güney'dir. Romanın başkişisi Şiyar, Yılmaz Güney filmlerinin büyük bir hayranı olarak çizilir. Onun hiçbir filmini kaçırmaz. Darbe sürecinin anlatıldığı romanda yasaklı bir yönetmene yer verilmesi darbe dönemlerindeki kültürel yasakları, sansürleri ima etmesi açısından önemlidir.

Sonuç

Zazaca yazılmış olan *Gönül Yolculuğu (Barkerdena Zerrî)* romanında gecekondularda yaşayan bireylerin yaşamları ayrıntısıyla ele alınır. Onlar, derme çatma evlerde yaşarlar. Evler, konforlu olmamasına rağmen bireyler, yuvalarında mutlu olmaya çalışırlar. Ancak evleri yıkım tehlikesiyle karşı karşıyadır ve onlar, buna karşı mücadele ederler. Gecekondu sakinlerinin çalıştıkları işler zor ve çetindir. Hamallık, bekçilik, inşaat işçiliği, temizlikçilik, yaptıkları işlerden

bazılarıdır. Köylerini, şehirlerini bırakıp İstanbul'a göç eden bu bireyler, ciddi bir uyum sorunu da yaşarlar. İstanbul'un devasa yapısı içinde girdaba tutulduklarını hissederler. Dışlayıcı sözlere maruz kalmak ise yaşadıkları sıkıntılardan bir başkasıdır. Romanda 12 Eylül 1980 askeri darbesi de önemli bir yer tutar. İlk olarak, darbeye giden süreç okura sunulur. Darbenin hemen öncesinde kaos, çatışma, ölüm, korku söz konusudur. Hemen hemen her gün onlarca insan ölür. Okullar dahi, sağ sol kavgasının merkezi haline gelmiştir. Darbeden sonraki süreç de roman aracılığıyla okura aktarılır. Darbenin gerçekleşmesiyle çatışmalar, ölümler bıçak gibi kesilir. Ağır bir baskı ortamı oluşturulur. Kitaplar yasaklanır, sanatçılar susturulur, baskı her yere egemen olur. Roman, tüm bu konuların işlenmesi üzerine kurulur.

KAYNAKÇA

- Can, Medet (2012). *Barkerdena Zerrî*. İstanbul: Kayhan Matbaacılık.
- Çakır, Sabri (2011). "Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.23, s. 209-222.
- Çubukçu, Aydın (2001). "12 Eylül ve Kültür", *Praksis*, S. 4, s. 267-275.
- Demirci, Ercan (2013). *Kentleşmenin Bir Sonucu Olarak Gecekondu ve Gecekonduya Alternatif Çözümler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Ertem, Ece Cihan (2006). *Romanlarda 12 Eylül Askeri Müdahalesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Es, Muharrem; Ateş, Hamza (2004). "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 48, s. 205-248.
- Falcıoğlu, Raif (2009). "12 Eylül 1980-Türkiye'de Kara Bir Dönemin Başlangıcı", *Mülkiyeliler Birliği E-Bülten Özel Sayı*, s. 3-6.
- Kabacalı, Alpay (1992). *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Karaboran, H. Hilmi (1988). "Dünyada ve Türkiye'de Gecekondu Sorunu-Gecekonducular, Sımlar, Bidonevler-", *A.Ü. DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 11, s. 111-130.
- Oran, Baskın (2009). *Türk Dış Politikası*, Cilt I. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özçelik, Pınar Kaya (2011). "12 Eylül'ü Anlamak", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 66, S. 1, s. 73- 93.
- Tiken, Servet (2016). "Kente Göç Sebeplerinin Türk Romanına Yansıması", *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/10 Spring 2016, p. 605-616, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9662>, ANKARA-TURKEY.
- Türkiye İstatistik Yıllığı (1979). Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.